

УДК 323.21(061.1ЄС)

Наталія Ротар,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри політології та державного управління,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

n.rotar@chnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-6430-3460

DOI 10.29038/2524-2679-2022-03-234-252

ІНСТИТУЦІЙНЕ ОНОВЛЕННЯ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН ЄС

У статті здійснено комплексне дослідження процесу інституційного оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян Європейського Союзу в контексті визначення перспектив Об'єднання в умовах криз та невизначеності. Установлено, що цей процес відбувався засобами Конференції про майбутнє Європи, яка стала інноваційним досвідом, що актуалізував значення інструментів деліберативної демократії в процесі вироблення спільної політики, зорієнтованої на подолання викликів, котрі мають варіативну природу. Війна росії проти України докорінно змінила зовнішній контекст деліберації майбутнього європейської демократії, зокрема й у тому, що ЄС вступив у нову фазу дискусії про свої територіальні межі, про зв'язок між розширенням і поглибленням інтеграції, а також про його спроможність інтегрувати нових членів. Заявки на членство від України, Молдови та Грузії з одночасним пожвавленням процесу європейської інтеграції в Західних Балканах відкрили нові перспективи дискусії про неоднорідність ЄС і здатність його членів діяти узгоджено.

Обґрунтовано, що форми участі громадян у дискурсі майбутнього ЄС передбачали спільний із європейським політикумом пошук інструментів демократичної легітимності європейського проєкту та механізмів підтримки громадянами спільних цілей і цінностей Об'єднання. Особливості організаційної процедури оновленого формату деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС були визначені на рівні офіційних документів Європарламенту, Єврокомісії та Ради ЄС і відображені в можливостях чотирьох просторів деліберації: (1) багатомовна цифрова платформа, на якій громадяни ділилися ідеями та оприлюднювали тексти, що збиралися, аналізувалися й публікувалися впродовж Конференції; (2) децентралізовані

заходи, які проводили громадяни та інституції, національні, регіональні й локальні органи влади в державах-членах ЄС (онлайн, офлайн та змішаний формати); (3) Європейські громадянські панелі, на яких, з урахуванням інформації, наданої громадянами через цифрову платформу, обговорювалися теми Конференції; (4) пленарні засідання конференції, що забезпечили обговорення рекомендацій, вироблених на національному і європейському рівнях політики.

Доведено, що важливим маркером сприйняття нового формату деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС є ставлення до потенціалу Конференції, зафіксоване в результатах соціологічних досліджень. В умовах необхідності підвищення довіри до європейських інститутів політичного представництва, зафіксовані високі показники намірів брати безпосередню участь у транснаціональному політичному процесі, указують на те, що шанси подолання дефіциту демократії в ЄС зростають.

Ключові слова: деліберативна демократія, політична участь, Конференція про майбутнє Європи, деліберативна модель політичної участі, Європейський Союз, публічна політика, інституційне оновлення.

Nataliia Rotar,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,

ORCID ID: 0000-0002-6430-3460

INSTITUTIONAL RENEWAL OF THE DELIBERATIVE MODEL OF THE POLITICAL PARTICIPATION OF EU CITIZENS

The article presents a comprehensive study of the process of institutional renewal of the deliberative model of political participation of citizens of the European Union in the context of determining the prospects for the Union in the face of crises and uncertainty. It is established that this process was carried out with the help of the mechanisms of the Conference on the Future of Europe, which became an innovative experience that actualized the importance of the instruments of deliberative democracy in the process of developing a common policy focused on overcoming challenges of a variable nature. Russia's war against Ukraine has fundamentally changed the external context of the deliberation of the future of European democracy, including the fact that the EU has entered a new phase of discussion about its territorial borders, about the relationship between the expansion and deepening of integration, as well as its ability to integrate new members. Membership applications from Ukraine, Moldova and Georgia, and the simultaneous revitalization of the European integration process in the Western Balkans, have opened up new perspec-

tives on the debate about the heterogeneity of the EU and the ability of its members to act in concert.

It is substantiated that the forms of citizens' participation in the discourse of the future EU assumed a joint search with the European politicians for instruments of democratic legitimacy of the European project and mechanisms for citizens to support the common goals and values of the association. Features of the organizational procedure of the updated format of the deliberative model of political participation of EU citizens were defined at the level of official documents of the European Parliament, the European Commission, the Council and are reflected in the possibilities of four spaces of deliberation: (1) a multilingual digital platform on which citizens shared ideas and made public the collected texts, analyzed and published during the Conference; (2) decentralized activities carried out by citizens and institutions, national, regional and local authorities in EU Member States (online, offline and mixed formats); (3) European Citizens' Panels, where, taking into account the information provided by citizens through the digital platform, the topics of the Conference were discussed; (4) plenary meetings of the Conference, providing a discussion of the recommendations developed at the national and European policy levels.

It is proved that an important marker of the perception of a new format of the deliberative model of political participation of EU citizens is the attitude towards the potential of the Conference, recorded in the results of sociological research. With the need to increase confidence in European institutions of political representation, the high rates of intentions of EU citizens to directly participate in the transnational political process indicate that the chances of overcoming the democratic deficit in the EU are growing.

Key words: deliberative democracy, political participation, Conference on the Future of Europe, deliberative model of political participation, European Union, public policy, institutional renewal.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Утворення та функціонування ЄС за сутністю й формами є демократичним процесом. У 2007 р. Лісабонським договором досягнуто консенсусу між державам-членами про те, що функціонування ЄС ґрунтується на представницькій демократії, відповідно до якої громадяни безпосередньо представлені в Європарламенті, а держави-члени – у Раді ЄС і Єврокомісії. Відтак ст. 10 Договору про Європейський Союз стверджується право всіх громадян на рівну участь у європейсько-

му політичному процесі. Модель демократичного представництва в ЄС унікальна, оскільки вона розроблена для союзу держав, відтак враховує транснаціональний контекст функціонування демократії та подібна до національних моделей представництва, але перебуває в неперервному стані оновлення, реагуючи на розширення Об'єднання й динаміку повноважень інституцій ЄС. Зважаючи на те, що оновлення системи представництва за своєю природою швидше має реактивний характер, цей процес позначений ситуативними рішеннями, загостренням проблеми протистояння між доцентровими та відцентровими політичними силами, перманентною актуалізацією проблеми дефіциту демократії. Попри практичну деталізацію ст. 11, що зобов'язує Єврокомісію використовувати формат консультацій із громадянами й широко застосовувати елементи прямої демократії (Європейська громадянська ініціатива), серед громадян ЄС не існує раціонального консенсусу щодо потенціалу Європарламенту як політичного інституту, що представляє інтереси громадян держав-членів у спільному європейському полі політики. Громадяни недостатньо ідентифікують себе з депутатами Європарламенту передусім через надмірну дистанцію між власними і європейськими інтересами та, як наслідок, означення виборів до Європарламенту як другорядних виборів. Криза нерозгорнутої транснаціональної моделі представництва актуалізувала необхідність опертя в процесі вироблення політики як на механізми й інструменти представницької демократії, так і механізми та інструменти прямої й деліберативної демократії. Одним із таких механізмів деліберативної демократії стала Конференція про майбутнє Європи (2020–2022), що запустила процес інституційного оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Проблема вивчення причин, форм і механізмів інституційного оновлення моделей політичної участі громадян Європейського Союзу перебуває в центрі уваги дослідників еволюції європейської демократії на рівні як держав-членів, так і самого об'єднання. Насамперед науковці звертаються до визначення потенціалу й механізмів розгортання інструментів дорадчої та партиципаторної демократії в умовах транснаціональної демократії ЄС після Лісабонського договору [21] й обґрунтування необхідності застосування цифрових технологій для оновлення європейської демократії через максимальне долучення громадян до деліберації бажаних результатів її функціонування [14]. Чимало наукових розвідок розкривають вивчення формату та результатів Конференції про майбутнє Європи як прецеденту, що вказує на відновлення уваги до політичної суб'єктності громадянина ЄС [4]; [19], що реалізується й за

межами інститутів громадянського суспільства [24]. Важливим напрямом пошуку відповідей на питання про можливості й обмеження деліберативної як форми політичної участі є проблема еволюції договірної системи ЄС щодо співвідношення національного та транснаціонального рівнів політики на рівні Об'єднання. Зокрема, відкритими залишаються питання про те, яким чином співвідносяться пропозиції європейського політикуму, згенеровані через актуалізацію деліберативної моделі політичної участі, із позиціями національних урядів держав-членів [25].

Мета статті – дослідження процесу інституційного оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян Європейського Союзу в контексті визначення перспектив Об'єднання в умовах криз і невизначеності. Для досягнення мети потрібно виконати такі дослідницькі завдання: (1) проаналізувати політику ЄС щодо форм і меж деліберативної моделі політичної участі громадян; (2) визначити особливості організаційної процедури оновленого формату деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС; (3) охарактеризувати ставлення громадян ЄС до інституційного оновлення можливостей деліберативної майбутньої європейської демократії.

Теоретичні основи дослідження сформовані синтезом ідей та основних положень сучасних теорій деліберативної демократії й концептів політичної участі. Деліберативна демократія, що є процесом і формою політики, спрямованих на трансформацію переваг суб'єктів політики шляхом організації раціональної дискусії та досягнення консенсусу в предметному полі політичних рішень в умовах конкретної політичної системи, має як переваги, так і недоліки [1; 3; 15; 16; 17; 18; 20; 23]. Для нашого дослідження особливе значення мають положення теорії деліберативної демократії, у яких (1) дискусія, діалог і дискурс означені як форми деліберативної участі, що дають змогу моделювати деліберативну демократію як форум, на якому міркування, ідеї, думки, преференції трансформуються в процесі публічного обговорення й зорієнтовуються на вироблення виправданої раціональної згоди щодо суспільних (політичних) норм; (2) результат обговорення у формі консенсусу, досягнутий у реальному актуальному політичному дискурсі, робить суспільну норму виправданою та обґрунтованою для умов конкретного політичного простору. Політична участь, будучи однією з центральних категорій політичної науки, що використовується для пояснення логіки політичного процесу в умовах всієї варіативності демократичних політичних систем, за своєю сутністю є індивідуальними чи груповими діями членів соціально-політичної спільноти, що здійснюються задля впливу/тиску на процес вироблення,

ухвалення й виконання політичних рішень, здійснення державної політики та формування системи виборних органів влади [22]. Відтак інструментальне застосування теоретичних концептів політичної участі дає змогу визначати сутнісні характеристики політичних відносин, здійснити моделювання політичної динаміки й еволюції взаємодії суб'єктів політичного процесу в умовах дефіциту демократії. Взаємозв'язок між теорією деліберативної демократії та концептами політичної участі – у площині моделювання деліберативної моделі легітимності влади та форм політичних інститутів. На нашу думку, визначаючи відповідність між межами деліберації й політичної участі, потрібно зважати на потенційну імовірність появи в просторі політики квазіделіберативних форм, наприклад нав'язування громадянам (групам громадян) політичного порядку денного.

Методика дослідження. Визначені теоретичні основи дослідження зумовили використання низки методів, зокрема проблемно-пошуковий метод застосовано для теоретичного аналізу та узагальнення змісту наукової проблеми динаміки моделей політичної участі громадян ЄС шляхом інкорпорації принципів деліберації; метод вторинної інтерпретації даних соціологічних досліджень використано для дослідження динаміки громадської думки щодо потенціалу й намірів застосовувати оновлені інструменти деліберативної моделі політичної участі; порівняльний метод уможливив визначення особливостей крос-теморального розгортання Конференції про майбутнє Європи та визначення її макропоказників на рівні держав-членів ЄС; метод прогнозування застосовано для означення перспектив застосування практик деліберації у функціонуванні інститутів ЄС.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дискурс майбутнього Європи, відображений у численних резолюціях Європарламенту, Братиславській декларації та Дорожній карті, Білій книзі Комісії про майбутнє Європи, Римській Декларації, дебатах на рівні інститутів й інституцій ЄС, діалогах і консультаціях із громадянами та громадянським суспільством [10], із новою силою розгорнувся з призначенням Президентом Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн. Визначаючи політичні орієнтири для Єврокомісії на 2019–2024 рр., політикиня наголосила на необхідності вдосконалення функціонування ЄС на основі потенціалу Лісабонського договору в деліберативному просторі Конференції про майбутнє Європи (далі – Конференція) [9]. Ініціативу Урсули фон дер Ляєн підтримали лідери Європарламенту та Ради ЄС.

Вектор деліберації спрямовувався лідерами ЄС на пошук інструментів підтримки демократичної легітимності й функціональності європейського проекту, артикуляцію, спільно з громадянами ЄС пріоритетних цілей і цінностей, пошук адекватних сучасним геополітичним викликам відповідей на питання про роль Об'єднання в сучасному світі, значення його інституцій і політики для громадян держав-членів, механізми здійснення зеленого та цифрового переходу, інструменти зміцнення стійкості Європи й забезпечення конкурентоспроможності європейської економіки, формат суспільного договору, спрямованого на подолання нерівності та забезпечення справедливості. Особливу роль відводили віднайденню засобів, за допомогою яких ЄС буде здатен перебрати на себе «провідну глобальну роль у просуванні своїх цінностей і стандартів у світі» [8]. Опираючись на факт підвищення активності виборців під час виборів до Європарламенту у 2019 р., який відобразив зростаючий інтерес громадян ЄС до політики об'єднання, ухвалено рішення про те, що Конференція має стати новим простором деліберації, у рамках якого громадяни («з усіх верств та куточків Євросоюзу» [8]) зможуть узяти участь у подоланні викликів і визначенні пріоритетів ЄС. Причому молоді європейці позиціонувалися як такі, що «відіграватимуть визначальну роль у формуванні майбутнього європейського проекту» [8].

Розгортаючи ідею деліберації майбутнього Європи у форматі Конференції, Європарламент 15 січня 2020 р. своєю резолюцією ініціював її дворічний термін: Конференція «має бути процесом, який триватиме два роки, його бажано розпочинати в День Шумана, 9 травня 2020 р. (70-та річниця Декларації Шумана) та планувати завершення до літа 2022 року» [11]. Попри те, що через пандемію COVID-19 початок роботи Конференції був перенесений, цим документом змодельовано формат Конференції як простору деліберації майбутнього європейської демократії:

По-перше, в основу деліберації покладено підхід знизу–догори, який передбачав безпосереднє залучення громадян до змістовного діалогу, а в довгостроковій перспективі наділявся характеристиками «постійного механізму залучення громадян до обговорення майбутнього Європи» [11]. До початку Конференції громадяни ЄС мали отримати можливість висловити свої ідеї, внести пропозиції й запропонувати власне бачення того, що для них означає Європа, їх участь у процесі деліберації, що відображає всю варіативність суспільств держав-членів ЄС, мала здійснюватися з використанням найбільш ефективних і інноваційних платформ, що гарантуватимуть, кожному громадянину можливість висловитися. Одночасно пропонувалося зорганізувати кілька «тематичних громадянських агор»,

сформованих максимум із 200–300 громадян на основі методу випадкових чисел за принципами репрезентативності й пропорційності, через які відбуватиметься агрегування політичних пріоритетів у форматі діалогу. Зважаючи на важливість участі молоді в деліберації майбутнього демократії в ЄС, пропонували створити дві групи з громадян ЄС віком від 16 до 25 років.

По-друге, сформульовано чіткі пропозиції щодо процесу й процедури Конференції. Якісно процес конференції визначався як відкритий, прозорий, інноваційний, інклюзивний та збалансований щодо представництва зацікавлених сторін на європейському, національному, регіональному й локальному рівнях. Його перебіг повинен здійснюватись у двох форматах: (1) пленарні засідання як відкриті форуми для обговорень між усіма суб'єктами деліберації без заздальгідь визначеного результату; (2) агори громадян та молоді, які не обмежені конкретними сферами політики, але вкладені в простір пріоритетів політики, до котрих належали європейські цінності, основні права й свободи, інститути та демократія в ЄС, екологічні виклики й кліматична криза, соціальна справедливість і рівність, економічний розвиток та зайнятість, цифрова трансформація, роль ЄС у формуванні простору безпеки на глобальному рівні.

По-третє, управління перебігом Конференції, організаційно забезпечувалося низкою органів із чітко означеними обов'язками, до яких – віднесено Керівний комітет і Виконавчу координаційну раду Конференції, що повинні були забезпечити функціонування визначених вище форматів процесу Конференції (рис. 1).

Дані рис. 1 указують на те, що інституційним ядром організаційного забезпечення роботи Конференції як простору деліберації майбутнього демократії в ЄС стали три основні інституції ЄС, які повинні здійснювати щоденне управління перебігом процесу Конференції, зокрема, і залучення інститутів громадянського суспільства, експертів, науковців університетів, представників дослідницьких й аналітичних центрів із всієї Європи та, що особливо важливо для України, пошук шляхів залучення представників держав-кандидатів до деліберації майбутнього європейської демократії на рівні підготовчих сесій. Організаційно Конференція підпорядковувалася трьома інституціям – Європарламенту, Раді ЄС і Єврокомісії, що мали рівне представництво, здійснюючи спільне головування. Патронат Конференції повинен здійснюватися трьома основними інституціями ЄС на найвищому рівні. Із метою ефективного управління процесом деліберації на принципах рівного представництва створено Виконавчу раду, у якій кожен із трьох інститутів мав по три представники та чотири

Керівний комітет Конференції	Виконавча координаційна рада Конференції	Пленарне засідання Конференції
<ul style="list-style-type: none"> • Європарламент: представники всіх політичних груп, представник Комітету з конституційних питань, представник Бюро Європарламенту; • Рада ЄС: представники головної сторони; • Єврокомісія: три відповідальних уповноважених 	<ul style="list-style-type: none"> • Європарламент: обрані представники (керівна функція у Виконавчій координаційній раді); • Рада ЄС: обрані представники; • Єврокомісія: обрані представники 	<ul style="list-style-type: none"> • Європарламент: представники за принципом збалансованого представництва); • Рада ЄС: представництво на рівні міністрів; • Єврокомісія: 3 комісари; • Національні парламенти держав-членів: по 2–4 представники (за принципом збалансованого представництва); <ul style="list-style-type: none"> • Європейський економічний і соціальний комітет (EESC): 4 представники; • Комітет регіонів (CoR): 4 представники; • Соціальні партнери на рівні ЄС: по 2 представники від кожного партнера

Рис. 1. Матриця управлінської структури Конференції

*Складено за: [11]

спостерігачі. Статус спостерігача за процесом деліберації отримували, за необхідності, представники інших інституцій ЄС і соціальних партнерів. На Виконавчу раду, котрій допомагав Спільний секретаріат, покладалася відповідальність за прийняття консенсусних рішень щодо роботи Конференції, перебіг процесів і подій, підготовку пленарних засідань. Пленарні засідання Конференції визначено як простір деліберації рекомендацій держав-членів ЄС та Європейських громадянських панелей (далі – ЄГП), згрупованих за темами, але без попередньо визначеного результату й сфер політики. Процедура звітування про результати заходів, проведених у рамках Конференції, та остаточні результати встановлювалися на консенсусній основі на початку роботи.

По-четверте, організація комунікаційного супроводу Конференції передбачала можливість використання сукупності комунікаційних інструментів цифрової та безпосередньої участі всіх суб'єктів деліберації, що повинно забезпечити розгортання медійного дискурсу майбутнього європейської демократії. Відтак усі засідання Конференції мали транслюватися на рівні інтернет-ресурсів і бути відкритими для громадськості, а всі документи, що стосуються розгортання процесу Конференції, повинні бути опубліковані офіційними мовами ЄС.

По-п'яте, результатом деліберації вбачалися конкретні рекомендації, що мають розглянутися інституціями ЄС і бути втіленими в політичній практиці через сукупність управлінських рішень, які відповідають очікуванням громадян та зацікавлених сторін, агрегованим під час дворічної деліберації. Зі свого боку, Європарламент покладав на себе зобов'язання без зволікання вносити законодавчі зміни до Договорів чи інших документів, відповідно до пропозицій Конференції. Важливо, що остаточні результати деліберації майбутнього ЄС не набували статусу рекомендацій, а одразу інкорпоровалися в простір публічної політики ЄС на рівні інститутів: Європарламенту, Ради ЄС і Єврокомісії, кожен із котрих мав чітко означити, як виконувати рекомендації в межах сфери своїх компетенцій та відповідно до Договорів ЄС.

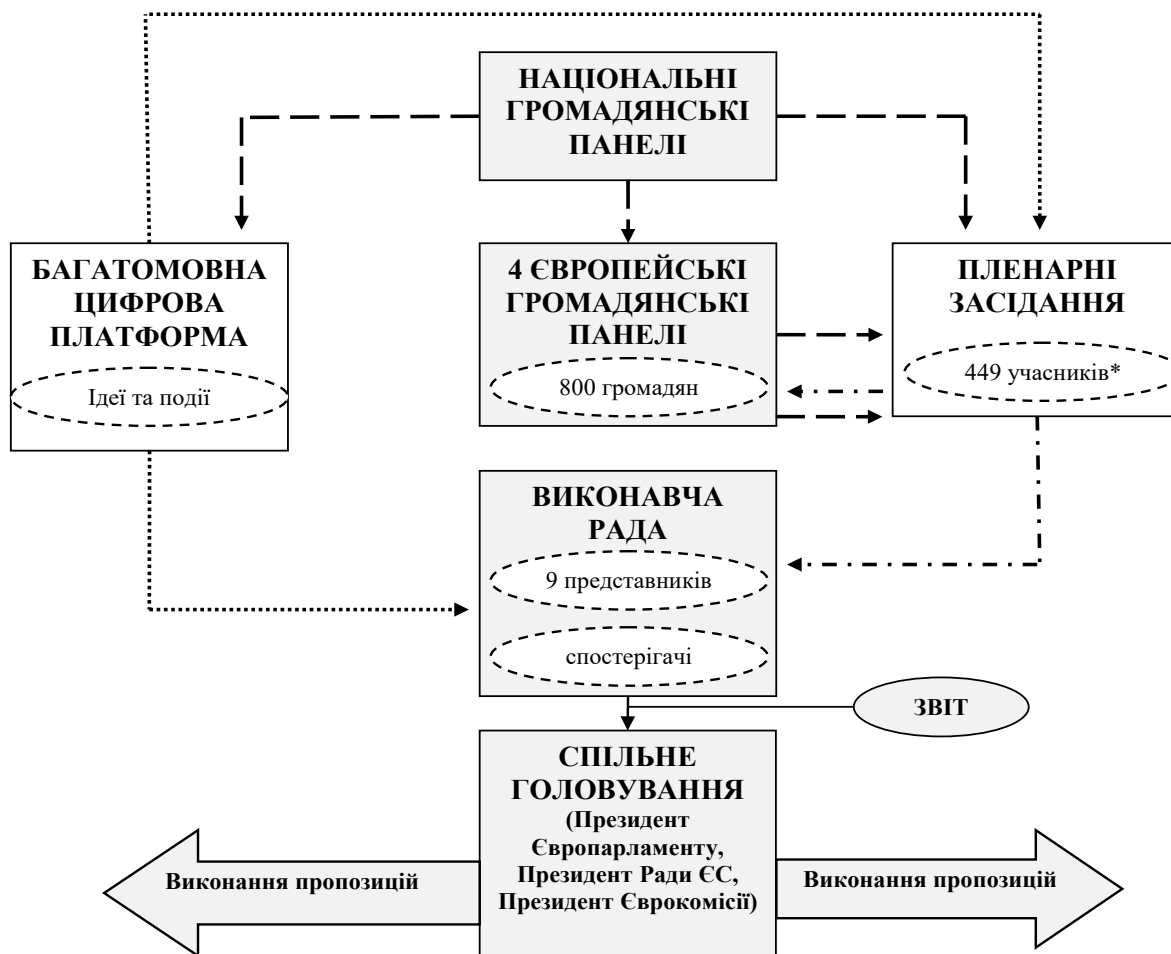
Нагадаємо, що моделювання проаналізованого вище формату Конференції як простору деліберації майбутнього європейської демократії, хронологічно відбувалося в січні 2020 р., коли світом стала ширитися пандемія COVID-19, що загальмувала більшість політичних процесів, пов'язаних із розвитком демократії. Лише в лютому 2021 р. ЄС повертається до актуалізації формату деліберації майбутнього європейської демократії, визначеного в січні 2020 р., публікуючи частково оновлене бачення процесу й процедури Конференції [7]. Декларуючи збереження основних принципів, Єврокомісія у своєму документі наголосила, що після спалаху пандемії COVID-19, яка стала безпрецедентним викликом для Європи, деліберація майбутнього демократії на рівні Об'єднання повинна відбуватися довкола стрижневої проблеми – забезпечення стійкості соціальних та економічних систем Об'єднання в перспективі 10–20 років. Якщо у 2020 р. припускалося, що тематика деліберації могла бути дуже варіативною, то в європейських документах 2021 р. йшлося, що «зміст конференції має бути зосереджено навколо кількох ключових тем, зокрема зі Стратегічного порядку денного ЄС, котрі є достатньо широкими, щоб забезпечити можливість усім учасникам для висловлення своїх поглядів, і актуальних у контексті пандемії COVID-19» [7]: сталість в екологічному та соціальному

вимірах; проблеми суспільного розвитку у вимірі охорони здоров'я, демографії, генерацій, рівності/нерівності, соціального захисту, інклюзії ринків праці, міграції; інновації, конкурентоспроможність і цифрова трансформація; фундаментальні цінності, права та свободи, зокрема й протидія дезінформації й зміцнення довіри до політичних інституцій; геополітична та міжнародна роль ЄС.

У 2021 р. Єврокомісія підтвердила й більш чітко сформулювала ключові принципи організації Конференції як простору деліберації європейської демократії: рівність між інституціями на всіх рівнях деліберації; дотримання правила компетенції інституції; оптимізація управлінських процедур; результативне залучення громадян. Мандат Конференції повинен бути оформлений у формі Спільної декларації Європейського парламенту, Ради та Європейської комісії, що відображає спільні погляди щодо змісту та процесу, після підписання якого першими особами «Конференція має розпочати роботу якнайшвидше ... Офіційний захід може відбутися 9 травня 2021 р. в Страсбурзі, якщо умови уможливлють це з огляду на пандемію COVID-19» [11]. А за її результатами у 2022 р. має бути підготовлений звіт і визначено способи досягнення відповідних цілей. Організація процесу деліберації та роль громадян як суб'єктів застосування деліберативної моделі політичної участі в цьому процесі наведено на рис. 2.

Отже, суб'єктами процесу деліберації визначено Європарламент, Раду ЄС, Єврокомісію та держави-члени Європейського Союзу, які зобов'язувалися спільно працювати в інтересах європейської демократії, європейської спільноти та громадян, зміцнюючи зв'язок у системі *громадянин ЄС – інститут (інституція) ЄС* упродовж усього періоду Конференції. Однак функціональна спроможність означених суб'єктів деліберації майбутнього Європи забезпечувалася не лише їх статусом і ресурсами, але й сукупністю інструментів партнерства з: (1) інститутами громадянського суспільства; (2) усіма зацікавленими сторонами на європейському, національному, регіональному та локальному рівнях політики; (3) національними парламентами; (4) окремими інституціями ЄС; (5) науковим співтовариством [8]. Такий підхід до формування кола суб'єктів деліберації забезпечив вихід проблем, що утворили предметне поле обговорення майбутнього Європи, далеко за межі європейських столиць.

Організатори деліберації майбутнього європейської демократії особливим статусом наділили громадян ЄС, котрі отримали можливість

Рис. 2. Організація процесу деліберації на Конференції про Майбутнє Європи, 2021
Складено за: [2]

Примітки. Співробітництво(внесок).....>; рекомендації — —>; висновки — ·>

*Із 449 учасників пленарного засідання Конференції: 108 – Європейський парламент; 108 – Національні парламенти; 80 – Європейські громадянські панелі; 54 – Рада ЄС; 27 – Національні громадянські панелі (події); 18 – Комітет регіонів; 18 – Економічний і соціальний комітет; 12– Соціальні партнери; 8 – Інститути громадянського суспільства; 6 – обрані представники місцевого самоврядування; 6 – обрані представники регіональної влади; 3 – Єврокомісія; 1 – Президент Європейського молодіжного форуму.

висловити свою думку щодо очікувань від ЄС, узяти участь у формуванні порядку денного європейської політики у форматі, коли механізм зворотного зв'язку гарантуватиме, що «ідеї, висловлені під час заходів Конференції, стануть основою для конкретних рекомендацій щодо дій ЄС» [8] на інституціональному рівні. ЄГП отримали статус базового маркера Конференції про майбутнє Європи, що належно відображено в

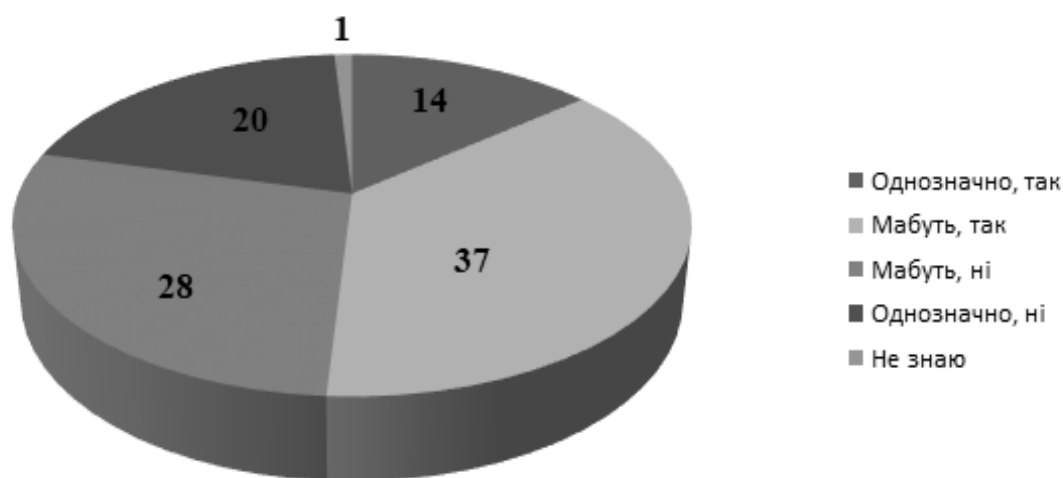
«Спільній декларації про конференцію з майбутнього Європи. Взаємодія з громадянами за демократію – побудова більш стійкої Європи» [8].

Принципи та правила деліберації визначено «Хартією для громадян та організаторів заходів, які беруть участь у Конференції про майбутнє Європи» [6]. Кожен учасник Конференції зобов'язувався (1) поважати спільні європейські цінності, визначені ст. 2 Договору про Європейський Союз: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права й повага до прав людини, які є основою суспільства, у якому повинні панувати плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і гендерна рівність; (2) генерувати конструктивні та конкретні пропозиції, поважаючи думки інших громадян; (3) утримуватися від дискримінуючих висловлювань, поширення або обміну інформацією, що є протиправною, пропагує ненависть або є дезінформацією, відтак посилатися на надійні й верифіковані джерела; (4) не використовувати Конференцію для досягнення комерційних чи приватних інтересів; (5) забезпечувати дотримання правил ЄС щодо захисту даних і конфіденційності, застосовувати лише авторизовану візуальну ідентифікацію Конференції для повідомлення про подію.

Важливою частиною деліберації майбутнього демократії в ЄС стала та, яка спрямовувалася на вимірювання громадської думки щодо ролі й статусу громадян у цьому процесі. Єврокомісія спільно з Європарламентом двічі – у 2020 р. та 2021 р. – ініціювали проведення опитувань засобами дослідницьких інструментів Євробарометру. Зокрема, за результатами опитування 2020 р., 25 % громадян ЄС повністю погоджувалися з необхідністю обговорення майбутнього демократії в ЄС, швидше погоджувалися – 51 %, швидше не погоджувалися – 13 %, не погоджувалися – 3 %, не могли визначитися – 8 % [13]. Отже, ідея необхідності деліберації майбутнього демократії в ЄС домінувала в масовій свідомості. Важливо, що громадяни ЄС ідентифікували себе як важливого та активного суб'єкта процесу деліберації (такої позиції дотримувалися 51 % опитаних), при цьому 47 % указують на важливість забезпечення статусу суб'єктів деліберації майбутнього демократії за молоддю, 40 % – за науковцями, експертами й інтелектуалами, по 25 % – за споживчими організаціями та інститутами громадянського суспільства, 23 % – за профспілковими об'єднаннями, 21 % – за бізнес-структурами, 18 % – за журналістами, 10 % – за селебретіс, акторами та спортсменами). Щодо політичних інститутів, то на думку 42 % громадян ЄС, активну участь у процесі деліберації демократії повинні брати національні уряди, 31 % – політичні інститути та інституції ЄС, 30 % – національні парламенти, 29 % – регіональні та

локальні політичні (публічні) актори. У вимірі громадянства держав-членів ЄС найбільша частка респондентів, що означають громадян ЄС у статусі важливого суб'єкта процесу деліберації майбутнього демократії в Об'єднанні, проживає в Ірландії (70 %), Франції (67 %) й Нідерландах (65 %). Національні уряди таким статусом наділяють 63 % громадян Данії, 53 % громадян Чехії та 52 % громадян Фінляндії [13].

Важливим зрізом розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС є наміри щодо особистої участі в Конференції про майбутнє Європи (рис. 3).

Рис. 3. *Наміри громадян щодо особистої участі в Конференції про майбутнє Європи, 2020*

Складено за: [13].

Відповідно до даних, наведених на рис. 3, 51 % громадян ЄС задекларували наміри особисто брати участь у процесі деліберації майбутнього європейської демократії засобами Конференції. Європейці, які висловили готовність брати участь у Конференції, надавали перевагу участі у форматах: локальних зустрічей та дебатів (44 % – у 2020 р. і 46 % – у 2021 р.); опитувань (34 % – у 2020 р. та 59 % – у 2021 р.); формулювання пропозицій (особисто, е-поштою, через онлайн-інструменти комунікації, поштою) для європейського та національних політикумів (31 % – у 2020 р. і 39 % – у 2021 р.); онлайн-консультацій на дискусійних платформах (30 % – у 2020 р. та 40 % – у 2021 р.), участі в офіційних зустрічах у Брюсселі чи Страсбурзі (23 % – у 2020 р. і 28 % – у 2021 р.); участі в європейських культурних і спортивних заходах, пов'язаних з роботою Конференції (18 % – у 2020 р. і 39 % – у 2021 р.) та активність у соціальних мережах (17 % – у 2020 р. та 35 % – у 2021 р.) [12; 13]. Зазначимо, що акцентування на участі у форматі локальних зустрічей та дебатів як перший вибір у

2020 р. був характерний для громадян 12 держав-членів ЄС (найвищий показник підтримки зафіксовано у Франції (55 %) й Естонії (51 %)). На тлі загальноєвропейських тенденцій вирізняються позиція громадян Австрії та Румунії. Серед громадян Австрії, зорієнтованих на особисту участь у деліберації майбутнього демократії в ЄС, жодна з форм деліберації не отримала найвищої позиції в загальноєвропейському вимірі, найчастіше австрійці воліли формулювати пропозиції європейським й національним політикам (39 %) [13]. Серед громадян Румунії домінує орієнтація на участь у дебатах та зборах на локальному рівні (62 %). Наприклад, на таку форму активності зорієнтовані лише близько третини громадян Литви (32 %), Естонії (33 %) і Латвії (34 %) [12].

Потрібно наголосити й на такому аспекті оцінки потенціалу деліберативної моделі політичної участі, як те, що 35 % респондентів оцінили механізми Конференції як простір мотивації для реформ і змін, 35 % – як простір долучення до вироблення європейської стратегії реагування на сучасні виклики, 21 % – як інструмент оновлення іміджу ЄС, 20 % – як механізм прискорення цифрових інновацій у спільному європейському просторі [12]. 55 % європейців погодилися, що Конференція є суттєвим прогресом у розвитку інструментів європейської демократії (Кіпр – 74 %, Швеція – 71 %, Італія – 70 %), проте стільки ж європейців наголосили, що вона не матиме реального впливу (Фінляндія – 68 %, Словенія – 64 %, Бельгія та Греція – по 63 %) [12]. Проте все ж таки більшість європейців оцінили участь у Конференції як можливість впливати на процес вироблення європейської політики й процес ухвалення політичних рішень. 92 % загалом (55 % повністю) погодилися, що голоси громадян ЄС повинні більшою мірою враховуватися під час прийняття рішень у процесі визначення пріоритетних напрямів розвитку Європи. Визначаючи ці напрями, 45 % європейців однозначно позиціонували зміни клімату як найважливішу глобальну проблему, характер розв'язання якої впливає на майбутнє ЄС. Другою й третьою за кількістю згадувань проблемами визначено тероризм (38 %) і ризики, пов'язані зі здоров'ям (37 %), четвертою – вимушену міграцію (27 %). Для європейців 15 держав-членів бажаним майбутнім демократії є досягнення більшого паритету в рівнях життя, для європейців 11 держав-членів – зміцнення солідарності між державами-членами [13].

9 травня 2022 р. Конференція завершила свою роботу та оприлюднила звіт, який містив 49 пропозицій для трьох інституцій ЄС, вироблених у процесі деліберації. Пропозиції відображають очікування громадян ЄС щодо дев'яти предметних сфер вироблення та реалізації політики ЄС: більш сильна економіка, соціальна справедливість і робочі місця;

освіта, культура, молодь та спорт; цифрова трансформація; європейська демократія; цінності й права, верховенство права, безпека; зміна клімату та навколишнє середовище; здоров'я; ЄС у світі; міграція. У підсумковому звіті Конференцію визначено як «безпрецедентний досвід транснаціональної деліберативної демократії», а деліберативну модель політичної участі як таку, що довела «свою історичну актуальність і важливість у контексті пандемії COVID-19 і російської агресії проти України» [5]. Війна росії проти України докорінно змінили зовнішній контекст деліберації майбутнього європейської демократії, зокрема й у тому, що ЄС вступив у нову фазу дискусії про свої територіальні межі, про зв'язок між розширенням та поглибленням інтеграції, а також про його спроможність інтегрувати нових членів. Заявки на членство від України, Молдови й Грузії з одночасним пожвавленням процесу європейської інтеграції в Західних Балканах, відкрили нові перспективи дискусії про неоднорідність ЄС та спроможність його членів діяти узгоджено.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження процесу інституційного оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян Європейського Союзу в контексті визначення перспектив Об'єднання в умовах криз та невизначеності уможливило встановлення того, що цей процес відбувався засобами Конференції про майбутнє Європи, яка стала інноваційним досвідом, що актуалізував значення інструментів деліберативної демократії в процесі вироблення спільної політики, зорієнтованої на подолання викликів.

Аналіз політики ЄС щодо меж деліберативної моделі політичної участі громадян дав змогу встановити, що форми участі громадян у дискурсі майбутнього ЄС передбачали спільний із європейським політикумом пошук інструментів демократичної легітимності європейського проекту та механізмів підтримки громадянами спільних цілей і цінностей Об'єднання. Особливості організаційної процедури оновленого формату деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС визначено на рівні офіційних документів Європарламенту, Єврокомісії й Ради ЄС і відображені в можливостях чотирьох просторів деліберації: (1) багатомовну цифрову платформу, на якій громадяни ділились ідеями та оприлюднювали тексти, що збиралися, аналізувалися та публікувалися упродовж Конференції; (2) децентралізовані заходи, які проводили громадяни й інституції, національні, регіональні та локальні органи влади в державах-членах ЄС (онлайн, офлайн і змішаний формати); (3) Європейські громадянські панелі, на

котрих, з урахуванням інформації, наданої громадянами через цифрову платформу, обговорювалися теми Конференції; (4) пленарні засідання конференції, що забезпечили обговорення рекомендацій, вироблених на національному і європейському рівнях політики.

Важливим маркером сприйняття нового формату деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС є ставлення до потенціалу Конференції, зафіксоване в результатах соціологічних досліджень. За результатами опитування 2020 р. 25 % громадян ЄС повністю погоджувалися з необхідністю обговорення майбутнього демократії у ЄС, швидше погоджувалися – 51 %, тож ідея необхідності деліберації майбутнього демократії в ЄС домінувала в масовій свідомості; громадяни ЄС ідентифікували себе як важливого й активного суб'єкта процесу деліберації (51 % опитаних); 51 % громадян ЄС задекларували наміри особисто брати участь у процесі деліберації майбутнього європейської демократії засобами Конференції. В умовах необхідності підвищення довіри до європейських інститутів політичного представництва зафіксовані наміри брати безпосередню участь у транснаціональному політичному процесі, вказують на те, що шанси подолання дефіциту демократії в ЄС зростають.

Перспективи подальших досліджень розгортання деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС визначаються безпрецедентним масштабом реалізованого проекту, його часовими рамками й синергією ресурсів інститутів та інституцій ЄС, його держав-членів і громадян ЄС у деліберації викликів та пріоритетів ЄС.

REFERENCE

1. Ackerman, B., Fishkin, J. (2004). *Deliberation Day*. New Haven; London.
2. An official website of the European Union (2021). Conference on the Future of Europe Process. (2022.07.09). URL: <https://futureu.europa.eu/pages/information-material>
3. Bessette, J. M., Pitney, J. J. (2010). *American Government and Politics: Deliberation, Democracy, and Citizenship*. Boston, MA: Wadsworth.
4. Cirlig, C.-C., Lel Monte, D. (2022). Regional and local participation in the EU project: How the European Parliament is responding to citizens' expectations, *EPRS: European Parliamentary Research Service*. (2022.10.04). URL: <https://policycommons.net/artifacts/2540009/regional-and-local-participation-in-the-eu-project/3562450/>
5. Conference on the Future of Europe (2022). Report on the Final Outcome May 2022. (2022.08.04). URL: <https://cutt.ly/YB19KVe>
6. Conference on the Future of Europe (2021). Charter for citizens and event organisers participating in the Conference on the Future of Europe. (2022.07.09). URL: <https://cutt.ly/oB1Cp8M>

7. Council of the European Union (2021). Conference on the Future of Europe – revised Council position. Brussels, 3 February 2021 (OR. en) 5911/21 AG 12 INST 46. (2022.07.18). https://www.consilium.europa.eu/media/48588/st_5911_2021_init_en.pdf
8. EUR_Lex (2021). Joint Declaration of the European Parliament, the Council and the European Commission on the Conference on the Future of Europe. Engaging with Citizens for Democracy – Building a more resilient Europe (2021/C 91 I/01). Document 32021C0318(01). (2022.07.18). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021C0318\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021C0318(01)&from=EN)
9. European Commission (2019). A Union that strives for more. My agenda for Europe. By candidate for President of the European Commission Ursula von der Leyen. *Political Guidelines for the next European Commission 2019–2024*, 16 July 2019. URL: (2021.04.11). https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf
10. European Parliament (2019). P8_TA(2019)0098. The state of the debate on the Future of Europe European Parliament resolution of 13 February 2019 on the state of the debate on the future of Europe (2018/2094(INI)). (2021.04.11). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0098_EN.pdf
11. European Parliament (2020). P9_TA(2020)0010 European Parliament’s position on the Conference on the Future of Europe European Parliament resolution of 15 January 2020 on the European Parliament’s position on the Conference on the Future of Europe (2019/2990(RSP)). (2021.09.19). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0010_EN.pdf
12. European Parliament, European Commission (2021). Special Eurobarometer 517. Report. Future of Europe. Fieldwork: September-October 2021. (2022.07.18). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7fc24136-8569-11ec-8c40-01aa75ed71a1>
13. European Union (2020). Special Eurobarometer 500. Future of Europe. Annex. (2022.07.18). URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2256>
14. Gaiba, A. (2022). Democratic Catalysts: Digital Technology and Institutional Change in the Conference on the Future of Europe. Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Master of Arts in Transnational Governance of the European University Institute Florence, 15 May 2022. (2022.07.30). URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/74788/Gaiba_2022_STG_MA.pdf?sequence=1&isAllowed=y
15. Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*, vol. I: Boston: Beacon Press.
16. Habermas, J. (2001). Constitutional Democracy: a Paradoxical Union of Contradictory Principles? *Political Theory*, vol. 29, no 6, p. 766–781.
17. Miller, D. (1992). Deliberative Democracy and Social Choice, *Political Studies*, vol. 40, no 1, p. 54–67.
18. Niemeyer, S. J. (2011). The Emancipatory Effect of Deliberation: Empirical Lessons from Mini-Publics, *Politics & Society*. 39 (1); 103–140.
19. Nocera, L. A. (2022). La Conferenza Sul Futuro Dell’europa e le Prospettive di Un’attività Attiva Partecipazione dei Cittadini Europei, *Nuovi Autoritarismi e Democrazie: Diritto, Istituzioni, Società*, vol. 4, no 1. (2022.07.18). URL: <https://riviste.unimi.it/index.php/NAD/article/view/18124/15856>
20. Owen, D., Smith, G. (2015). Survey Article: Deliberation, Democracy, and the Systemic Turn, *The Journal of Political Philosophy*, vol. 23, no 2, p. 213–234.

21. Panayotova, M. (2022). Perspectives for European Democracy after the Lisbon Treaty – Pan-European Instruments of Deliberative and Participatory Democracy in the EU, *Nauchny trudove NA UNSS*, no 2, p. 183–200. (2022.09.10). URL: <https://www.unwe.bg/DOI/RESEARCHPAPERS/2022.2/RP.2022.2.10.PDF>

22. Rotar, N. (2015). Uczestnictwo polityczne obywateli Ukrainy: wymiar wyborczy, protestacyjny i dyskursywny, *Politeja*, № 2 (34/1), 107–143.

23. Scudder, M. F. (2021). Deliberative Democracy, More than Deliberation, *Political Studies*. (2022.07.18). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/003232172111032624>

24. Stefania, L. (2022). Organised civil society's vision for the future of Europe – The role and activities of the EESC within the Conference on the Future of Europe, European Economic and Social Committee. Belgium. Retrieved. (2022.09.12). URL: <https://policycommons.net/artifacts/2608556/organised-civil-societys-vision-for-the-future-of-europe/3631072/>.

25. von Ondarza, N., Ålander, M. After the Conference on the Future of Europe: Time to Make Reforms Happen, *SWP Comment*, no. 49. (2022.09.03). URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/263360>.

Матеріал надійшов до редакції 25.07.2022 р.

УДК 323.21(477)"2022"

Наталія Хома,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
nataliia.m.khoma@lpnu.ua

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741

DOI 10.29038/2524-2679-2022-03-252-273

ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: СТРУКТУРА, ФОРМИ, МОЖЛИВОСТІ

Мета дослідження – концептуалізація активізму воєнного часу, визначення його місця в системі громадського активізму. Активізм воєнного часу проаналізовано на прикладі відкритої збройної агресії росії проти України 2022 р. Робота ґрунтується на івент-аналізі, а також в умовах воєнного часу проведено польові дослідження. Крізь призму теорії та традиції громадського активізму аргументовано доцільність